

belde hij bij de verkeerde woning aan, terwijl op het juiste adres de *boches* op hem zaten te wachten. Dat er in verhouding tot het grote aantal leden betrekkelijk weinigen de oorlog niet overleefden, had naast pure mazzel waarschijnlijk te maken met het *estafettesysteem*: medewerkers bleven zo veel mogelijk anoniem voor elkaar. Ook droegen zij meestal meerdere schuilnamen en bezaten zij papieren die door professionals waren vervalst of waar gemeentebtenaren clandestien voor hadden gezorgd. Bovendien werden de piloten, voordat ze in het doorgeefstelsel belandden, via radiocontact met Engeland gescreend, want infiltratie was een groot gevaar.

De Amerikaanse historica Megan Koreman (van Nederlandse afkomst) heeft met *Gewone helden* op meesterlijke wijze de geschiedenis van een van de succesvolste verzetsorganisaties geschreven. Ze illustreert haar gedetailleerde informatie met aangrijpende verhalen, die met alle feiten en gebeurtenissen soms op een integrale verslaggeving lijken. Verder informeert zij de lezer uitvoerig over tal van zaken en aspecten, die met het trans- en internationale netwerk verband hielden: de situatie van Frankrijk tijdens de Duitse bezetting, het verzet aldaar, het asielbeleid van Zwitserland, de grenscontroles, de Nederlandse regering in ballingschap, de Wereldraad van Kerken, om enige onderwerpen te noemen. Eveneens roept de auteur een aantal morele vragen op die we ook in onze tijd, waarin vluchtelingen hulp en de invulling van normen en waarden actueel zijn, kunnen stellen. 'Wat zou je doen als een vluchteling bij je aan de deur zou kloppen die om hulp vroeg?' De openingszin in het werk lijkt mij een uitstekende vraag om een geschiedenisles over de Tweede Wereldoorlog of welke afschuwelijke oorlog ook mee te beginnen én te eindigen!

Gert Moleman

Overal loeren er ketterjaeghers!

De familiegeschiedenis begint in Delft rond 1560, als Roeland Jacobsz. Uytenthoven zich aangetrokken voelt tot het nieuwe gereformeerde geloof. Tolerantie, waar ons land om bekendstaat, is nog ver te zoeken. 'Tegen 1566 hadden Nederlandse machthebbers meer mensen opgehangen, onthoofd, verbrand en gewurgd op grond van ketterij (1300), dan welke Europese machthebber ook...' Het is dus oppassen geblazen. Enige verlichting geeft het 'wonderjaar' 1566, nadat in Brussel edelen (*les gueux*) Margaretha van Parma een smeekschrift hebben overhandigd 'met daarin het dringende verzoek [...] de strenge plakaten inzake godsdienst te temperen'. Gedurende een korte periode gedogen de autoriteiten de hagenpreken, al was het wel raadzaam 'vuurwapens en messen' mee te nemen. Maar na de Beeldenstorm en de komst van Alva gaat het ook in Delft met de betrekkelijke vrijheid van godsdienst mis. Weliswaar oefent Roeland Jacobsz. het onopvallende beroep van kleermaker uit, wél is hij inmiddels diaken, die – in het geheim – geld aan de armen uitdeelt. En overal loeren er ketterjaeghers! Hij verlaat dan ook zijn woonplaats voordat het te laat is. Waarschijnlijk richting Duitsland, waar vele lotgenoten heen vluchten. Niet veel later, nadat er nog strengere plakaten zijn uitgevaardigd, reizen zijn vrouw en zoon hem achterna met achterlating van spullen *met cleynder waerder*. Pas rond 1580, acht jaar nadat het godsdienstige en politieke tij is gekeerd, duikt Roeland Jacobsz. weer op in Delft, waar hij niet lang daarna sterft. Zijn zoon Jacob wil dominee worden. Het zit hem niet tegen. Hij mag naar Antwerpen, waar na de Pacificatie van Gent in 1576 een protestants seminarium is opgericht. 'De beste school van het beste land van de beste kerk' met een 'indrukwekkend'

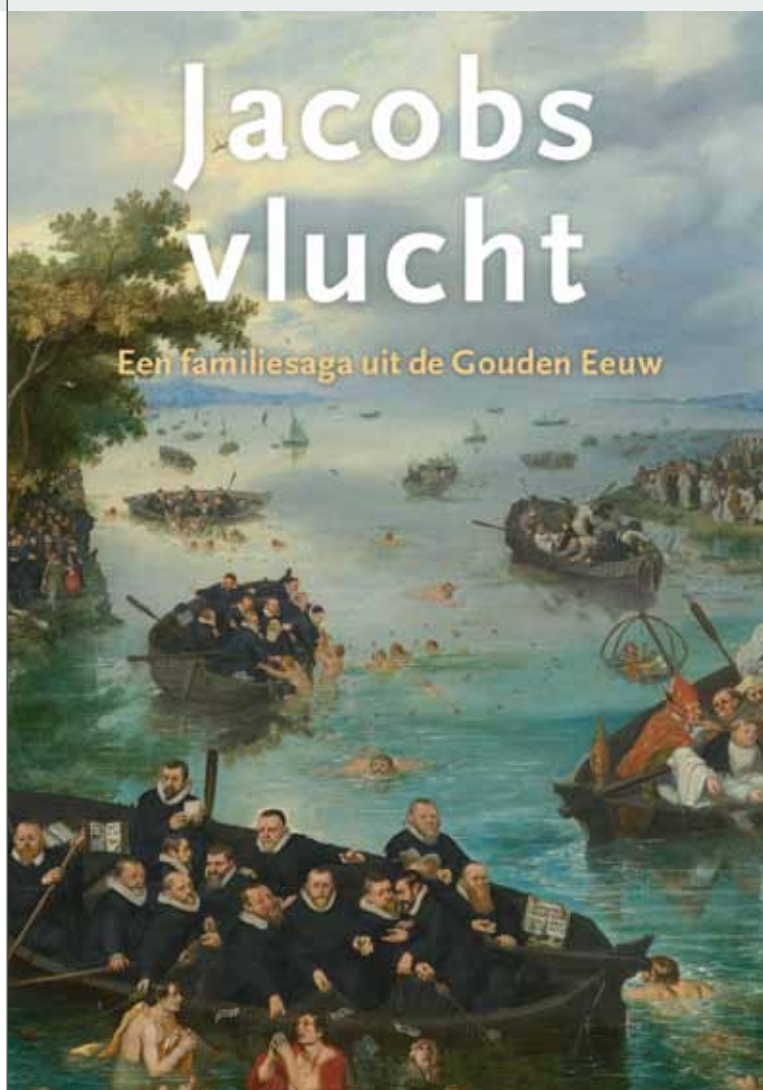
docentenkorps voor vakken als dialectiek, retorica, Latijn, Grieks en Hebreeuws. Het godsdienstige klimaat slaat echter snel om. Voor Jacob Rolandus (zoals hij is gaan heten) geen probleem. Hij kan naar Genève. Maar ook in 'het kloppend hart van het calvinisme' zijn de gereformeerden hun leven niet meer zeker. Op tijd ontsnapt hij naar Heidelberg om er zijn studie af te ronden. Zijn belangrijkste standplaats als predikant wordt Amsterdam. Daar speelt hij een belangrijke rol in de predestinatiestryd tussen Arminius en Gomarus, oftewel de remonstranten en contraremonstranten. Nadat zijn hele familie door Spaanse troepen is uitgemoord, wil het er bij de eerste niet in, dat een persoon daar geen schuld aan heeft, ook al zou hij zijn uitverkoren. De tweede daarentegen houdt vast aan de overtuiging dat de beschikking hemel of hel bij de geboorte al is beklonken – wat een mens in zijn leven verder ook uitspookt! De theologische strijd beperkt zich niet alleen tot polemieken en debatten. Er ontstaan hevige onlusten. De woning van een remonstrant bijvoorbeeld wordt kort en klein geslagen en de bewoner met zijn gastpredikant ontkomt ternauwernood aan de volkswoede. 'Val in, val in, sla dood, sla dood den predikant, den scheurmaker.' Elke poging om tot een dialoog te komen mislukt. Dat geldt ook voor de decreten die de Staten van Holland uitvaardigen. 'Beter een strijd die ons met God verenigt, dan een vrede die ons van God scheidt.' Er dreigt zelfs een burgeroorlog. Jacob Rolandus heeft het er druk mee: eerst is hij voorzitter van de provinciale synode en later ook nog vicepreses van de nationale synode! Aan preken komt hij niet meer toe. In 1626 valt hem de eer te beurt mee te werken aan de vertaling van de Bijbel. Zes jaar later overlijdt hij. Voor zijn zoon Timotheus geldt: zo vader zo

zoon. Zijn carrière als dominee ontwikkelt zich echter minder glansrijk. Geen promotie van een kleine gemeente (jaarsalaris 500 gulden) naar een grote stad (een verdubbeling van het bedrag), maar eerder een degradatie: van Oudkerk ('verdreven door zijn eigen gereformeerde kudde'), naar een dorp in Brabant. En dat om geld dat hij 'voor even' uit het 'armenblok' heeft geleend. Het loopt evenmin op rolletjes in het 'onbeloofde land' (na de Vrede van Munster behoort het gebied tot de generaliteitslanden). Timotheus veroorzaakt een ruzie waar de rijdende rechter aan te pas had kunnen komen. Hij maakt gebruik van een schuur op het erf van zijn gereformeerde buurman, die zich

daarover bij de classis beklaagt. Het uitvoeren van zijn missie valt ook tegen. De katholieken in de overwegend 'paapse' regio moeten niets van het calvinisme hebben, laat staan dat hij hen kan bekeren. Zijn zoon Jacob laat zich wél omturnen, tot het oude geloof, en vlucht het ouderlijk huis uit. Zijn vader weet hem in Antwerpen op te sporen, maar het 'valse geloof' praat hij zijn zoon niet meer uit het hoofd. Ook de briefwisseling met zijn zuster brengt Jacob niet op andere gedachten. 'Ik hadde liever duizentmaal te sterven dan gelijk de H. Schriftuer secht, weder mij met den hond tot zijn uitspousel ende met een gewassen swijn tot sijnen dreck te keeren.'

Jacob treedt bij de jezuïeten in en vertrekt, zonder dat hij zijn ouders ooit nog ziet, als missionaris naar Brazilië en Afrika, waar hij in 1684 aan een tropische ziekte overlijdt. Gebroken en verbitterd is zijn vader Timotheus dan al een paar jaar eerder gestorven.

De Amerikaanse hoogleraar Craig Harline (gespecialiseerd in de geschiedenis van de Lage Landen) heeft een boeiende en meeslepende familiesaga geschreven. Boeiend, omdat hij een uitvoerig en genuanceerd verslag geeft van het religieuze leven in de zestiende en zeventiende eeuw en de gespannen verhouding tussen de godsdiensten in ons land. Meeslepend, omdat hij van personen, die lang geleden hebben geleefd, *round characters* heeft gemaakt, in voor- en tegenspoed, met hoogte- en dieptepunten en met alle eigenschappen die bij mensen horen. Ook een actueel thema als het vluchtelingenprobleem draagt eraan bij dat het verhaal de lezer vanaf het begin aangrijpt en niet meer loslaat. De stof voor zijn vierluik heeft de auteur onder meer gehaald uit talrijke archieven en uit het dagboek van de tweede Jacob en de briefwisseling met zijn zuster. Als ex-gereformeerde (alleen gedoopt) raad ik het werk sowieso collega's van kerkelijke komaf aan. Ongetwijfeld zullen zij net als ik een aantal *déjà vu's* ervaren. (Alleen de honden in een kerk, die door de hondenslager voor consumptie werden gevangen, zal niemand hebben meegemaakt.) Maar ook docenten en historici zonder religieuze achtergrond zullen van het werk genieten. Ondanks de vele aanhalingen in het Oudnederlands, die trouwens vrij gemakkelijk zijn te vertalen, is *Jacobs vlucht* een heerlijk boek om te lezen. Een lust voor het oog bovendien zijn de talrijke prenten, gravures en foto's van schilderijen, die een portret, locatie, voorval of situatie uit de Gouden Eeuw illustreren.

Jacobs vlucht. Een familiesaga uit de Gouden Eeuw, Craig Harline (Vantilt, Nijmegen 2016), 324 blz., € 24,95

Gert Moleman